

Γιάνους Κόρτσακ: ο «Γερο-Δόκτωρ»

Από την ΜΠΕΑΤΑ ΖΟΥΛΚΙΕΒΙΤΣ

Στην Ελλάδα είναι ελάχιστα γνωστός. Ωστόσο, ο Γιάνους Κόρτσακ, σπουδαίος πολωνοεβραίος γιατρός και παιδαγωγός, αφιέρωσε τη ζωή του στα παιδιά, στην ουσιαστική ανατροφή τους. Θεωρητικός της παιδαγωγικής και συγγραφέας παιδικών αφηγημάτων, ιδρυτής και διευθυντής ορφανοτροφείων αλλά, πρωτίστως, ηθικό παράδειγμα, έζησε την τελευταία περίοδο της ζωής του στο γκέτο της Βαρσοβίας και προτίμησε να πεθάνει συνοδεύοντας τα παιδιά του ιδρύματος του οποίου είχε την ευθύνη στο στρατόπεδο. Ως την τελευταία στιγμή, διεκδίκησε μια ανθρωπότητα χωρίς βία, στην οποία θα κυριαρχούν η δημιουργικότητα και η πίστη στις δυνατότητες της ανθρωπότητας...

Μεταξύ των βιβλίων που είχα φέρει στην Ελλάδα από την πατρίδα μου, την Πολωνία, όταν μετακόμισα, βρίσκονταν και μια παλιά, πολύ κομψή δίτομη έκδοση του πιο γνωστού παιδικού βιβλίου του Γιάνους Κόρτσακ (Janusz Korczak): *Ο Βασιλιάς Ματίας ο Πρώτος* (*Król Maciús Pierwszy*) και *Ο Βασιλιάς Ματίας σε ακατοίκητο νησί* (*Król Maciús na wyspie bezludnej*). Δύο ήταν οι λόγοι για τους οποίους τα συγκεκριμένα βιβλία με ακολούθησαν στο μεταναστευτικό μου ταξίδι. Ο πρώτος ήταν καθαρά συναισθηματικός: ήσαν από τα πρώτα βιβλία που βρέθηκαν κάποτε στην παιδική μου βιβλιοθήκη και από τα πρώτα που διάβασα μόνη μου. Ο δεύτερος ήταν περισσότερο εκπαιδευτικός: πίστευα πως είναι σκόπιμο, κάποτε, αυτά τα βιβλία να τα διαβάσουν και τα δικά μου παιδιά...

Ποιος είναι ο Γιάνους Κόρτσακ; Δίκαια θα αναρωτιούνται οι περισσότεροι έλληνας αναγνώστες, αφού το έργο του πασίγνωστου σε άλλα μέρη του κόσμου πολωνοεβραίου γιατρού, παιδαγωγού και συγγραφέα, δυστυχώς, είναι σχεδόν άγνωστο στην Ελλάδα. Μια μικρή έρευνα που πραγματοποίησα στον κύκλο των γνωστών μου έδειξε πως στην Ελλάδα το όνομά του συνδέεται κυρίως με το ομότιτλο κινηματογραφικό έργο του Αντρέι Βάιντα (*Korczak*, 1990). Οι φανατικοί λάτρεις της Δέκατης Μούσας μπορεί να ξέρουν και ένα άλλο φιλμ αφιερωμένο στον Γιάνους Κόρτσακ, μια γερμανο-ισραηλινή παραγωγή του 1974 σε σκηνοθεσία

1942. Πολωνοί Εβραίοι από το γκέτο της Βαρσοβίας οδηγούνται με τρένα στο στρατόπεδο της Τρεμπλίνκα. Με τον ίδιο τρόπο, τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς, οδηγήθηκαν στη μαζική εξόντωση, ο Γιάνους Κόρτσακ και τα παιδιά του ορφανοτροφείου που διεύθυνε.

του επίσης πολωνού σκηνοθέτη Αλεξάντερ Φορντ, με τίτλο *Sie sind frei Doktor Korczak* (*Είστε ελεύθερος Δρ Κόρτσακ*). Η μικρή μου ερευνά δεν το απέδειξε, έχω όμως λόγους να πιστεύω πως για το έργο του Κόρτσακ κάτι θα ξέρουν στην Ελλάδα και οι δημιουργικοί εκπαιδευτικοί που στη δουλειά τους χρη-

σιμοποιούν το δράμα ή τη θεατρική άσκηση – και αυτό χάρη στην Άλκη Ζέη, η οποία απέδωσε (σε ελεύθερη διασκευή) ένα κομμάτι του προαναφερθέντος, *Ο Βασιλιάς Ματίας ο Πρώτος*¹. Κάτι περισσότερο σίγουρα όμως πρέπει να ξέρουν ειδικά οι παιδαγωγοί και οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι ασχολούνται με

τα δικαιώματα του παιδιού και γενικότερα με διάφορες θεωρίες και ρεύματα στο εκπαιδευτικό πεδίο, γιατί στην εποχή μας ο Γιάνους Κόρτσακ, ο οποίος πίστευε πως η «μεταρρύθμιση του κόσμου σημαίνει μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης», έχει γίνει σημείο έμπνευσής και αναφοράς για πολλούς σύγχρονους εκπαιδευτικούς.

ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Το πραγματικό όνομα του Γιάνους Κόρτσακ ήταν Χένρυκ Γκόλντσμιτ (*Henryk Goldszmit*). Στο ευρύ κοινό ήταν πιο γνωστός και με τα πολύ δημοφιλή παρατσούκλια του, «Γερο-Δόκτωρ» ή ο «Κύριος Δόκτωρ». Δεν ήταν όμως μόνο γιατρός. Ήταν και παιδαγωγός, συγγραφέας, δημοσιογράφος, ακόμα και κοινωνικός ακτιβιστής. Ήταν μια πληθωρική προσωπικότητα που, στον σύγχρονο κόσμο, πρώτα απ' όλα θεωρείται πρόδρομος εκπαιδευτικών πρωτοβουλιών στραμμένων στη θεμελίωση των δικαιωμάτων των παιδιών.

Ο Γιάνους Κόρτσακ, γεννημένος το 1878 ή το 1879, ήταν πρόδρομος εκείνης της επαναστατικής αντίληψης που διεκδικούσε με πάθος την υποκειμενικότητα του παιδιού. Σ' όλη του τη ζωή πάλεψε για να εφαρμόσει αυτές τις αντιλήψεις, μέχρι το τραγικό του τέλος στο θάλαμο αερίων του ναζιστικού στρατοπέδου Τρεμπλίνκα. Αγώνιστηκε για να δημιουργήσει γερές κοινωνικές και νομικές βάσεις, για το σεβασμό και την τήρηση των δικαιωμάτων ακόμα και των πιο μικρών ανθρώπων πλασμάτων. Και

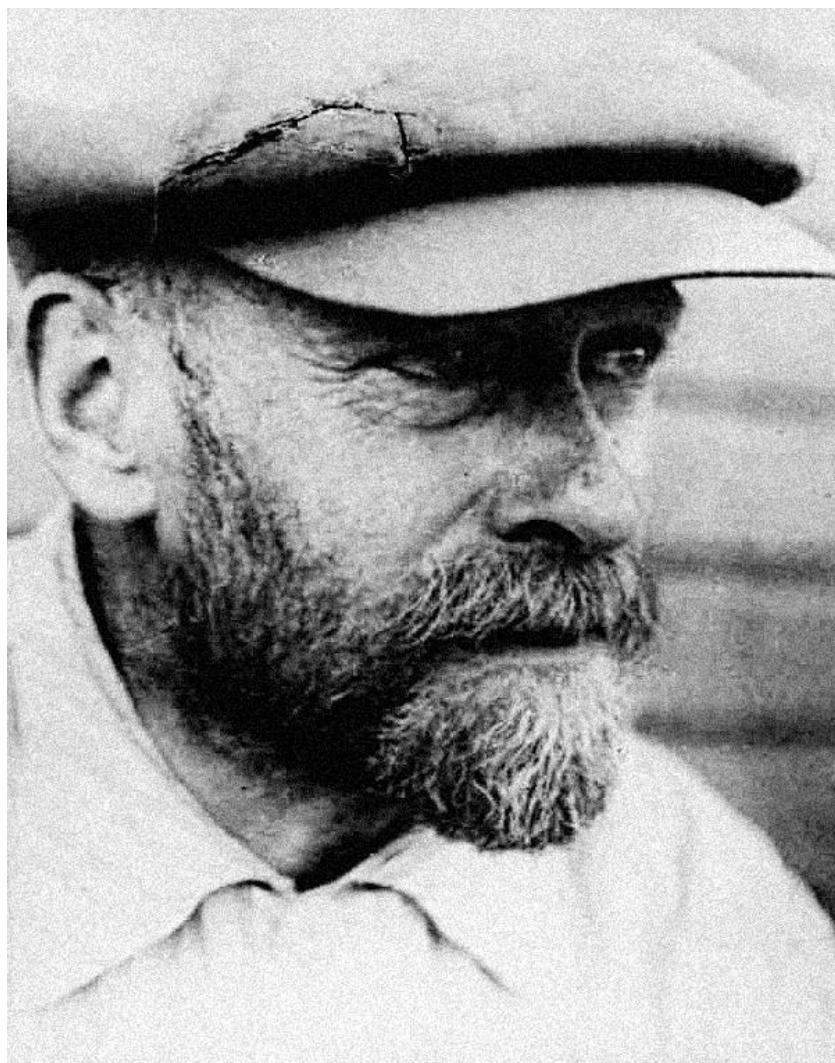
όλα αυτά σε μια εποχή –προσέξτε!– που ο σύγχρονος κόσμος του ακόμα θεωρούσε τις γυναίκες και τα παιδιά άτομα δεύτερης κατηγορίας.

Ο Κόρτσακ δραστηριοποιήθηκε έντονα υπέρ των δικαιωμάτων του παιδιού, όπως αυτά αποτυπώθηκαν αργότερα στον Παγκόσμιο Χάρτη των Δικαιωμάτων του Παιδιού, ο οποίος ψηφίστηκε το 1924 στην Κοινωνία των Εθνών. Οι πρακτικές μέθοδοι διαπαιδαγώγησης που πρωτοποριακά εφάρμοζε έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τις μεταπολεμικές νομοθετικές πρωτοβουλίες που ελήφθησαν προς όφελος των παιδιών και οι οποίες βρήκαν την απεικόνισή τους στη Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, όπως αυτή εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1989.

«Πολλοί διατηρούν τον Γιάνους Κόρτσακ στη μνήμη τους, λόγω του τρόπου με τον οποίο τελείωσε η ζωή του. Πολλοί όμως τον θυμούνται και λόγω της ζωής, των ιδεών και των συγγραμμάτων του. Κάποια από τα έργα του έχουν μεταφραστεί σε άλλες γλώσσες, σε κάποιες χώρες έχουν ιδρυθεί Σύλλογοι που φέρουν το όνομά του, ενώ και οι ακτιβιστές των δικαιωμάτων του παιδιού συχνά αναφέρονται στο έργο του», γράφει στον πρόλογο μιας ειδικής έκδοσης στο πλαίσιο του εορτασμού του Έτους Γιάνους Κόρτσακ ο πρώην Επίτροπος Ανθρώπινων Δικαιωμάτων του Συμβούλιου της Ευρώπης, Τόμας Χάμμαρπεργκ (Thomas Hammarberg). Το 2012 συμπληρώνονται εβδομήντα χρόνια από τον θάνατό του και εκατό από την ίδρυση του πρωτοποριακού ορφανοτροφείου του Dom Sierot. Ο Χάμμαρπεργκ κάνει μια εύστοχη παρατήρηση υποστηρίζοντας πως τα παιδικά βιβλία του Κόρτσακ «είναι πολύ απαιτητικά, δεν κρύβουν τις συγκρούσεις και την οδύνη και γι' αυτό το λόγο μοιάζουν στα ύστερα έργα της Άστριντ Λίντγκρεν». Παίρνοντας υπ' όψη αυτή τη σύγκριση, δεν εκπλήσσει το γεγονός πως στο προαναφερθέν βιβλίο της Άλκης Ζέη, διπλά στη διασκευή του βιβλίου του Γιάνους Κόρτσακ, βρίσκουμε ακριβώς τη διασκευή ενός βιβλίου της Άστριντ Λίντγκρεν.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΑΙΔΙΑ, ΕΙΝΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ

Στο περίφημο έργο του Ζαν-Ζακ Ρουσσώ, *Αιμίλιος, ή περί αγωγής*, ο φιλόσοφος παραδέχεται τα εξής:

Ο Γιάνους Κόρτσακ, το 1933.

Μην μπορώντας να εκπληρώσω το πιο χρήσιμο λειτουργήμα, θα τολμήσω τουλάχιστον να δοκιμάσω το πιο εύκολο: κατά το παράδειγμα τώσων άλλων, δεν πρόκειται να γίνω παιδαγωγός αλλά γραφιάς. Και αντί για το πρώτο, θα προσπαθήσω να το πω.²

Ο γιατρός Γιάνους Κόρτσακ τόλμησε να εκπληρώσει αυτό «το πιο χρήσιμο λειτουργήμα», να εφαρμόσει δηλαδή τις ιδέες του για την εκπαίδευση, να τις μετατρέψει σε πρακτική και, σήμερα, να θεωρείται ένας από τους πρωτεργάτες της «ηθικής αγωγής» (moral education), παρ' όλο που ποτέ δεν ανέπτυξε κάποια συστηματική θεωρία για αυτή την παιδαγωγική τάση. Ο δημιουργός της θεωρίας της ηθικής ανάπτυξης (moral development) του παιδιού, ο αμερικανός ψυχολόγος Λώρενς Κόλμπεργκ (Lawrence Kohlberg), αποκαλύπτει, ότι η δική του *Δίκαιη κοινότητα των παιδιών* (Children Just Community) βασίζεται ακριβώς στην πρακτική του Κόρτσακ. Επίσης, οι υποστηρικτές της παιδαγωγικής αγάπης (pedagogical love) στηρίζουν τη θεωρία τους σε ένα

ανεπτυγμένο από τον Κόρτσακ μοντέλο σχέσης δασκάλου-μαθητή. Είναι πολλοί αυτοί που εντοπίζουν την πηγή των διαφόρων ρευμάτων της παιδαγωγικής θεωρίας στην παιδαγωγική πρακτική του Κόρτσακ, όπως π.χ. εκείνοι που βλέπουν κοινά σημεία με τις αντιλήψεις του Πάουλο Φρέιρε (Paulo Freire), για τη θεωρία του διαλόγου και τις απόψεις του για τη δημοκρατία στο σχολείο.

Τα ζητήματα της εκπαίδευσης και της ανατροφής των παιδιών απασχόλησαν πολύ βαθιά τον παιδίατρο Κόρτσακ. Ειδικά τον ενδιέφεραν οι ιδέες και οι εμπειρίες της «νέας εκπαίδευσης». Φυσικά, γνώριζε τις παιδαγωγικές σκέψεις του Τολστόι, οι οποίες ακολουθούσαν τα ίχνη του ρουσσωικού νατουραλισμού. Ήταν επηρεασμένος από τις παιδαγωγικές θεωρίες του Χιούμπερτ Σπένσερ (Hubert Spencer) και του Φρήντριχ Βίλλεμ Φρέμπελ (Friedrich Wilhelm Fröbel), καθώς και από το έργο του γνωστού ελβετού παιδαγωγού, πατέρα του «λαϊκού σχολείου», Γιόχαν Χάινριχ Πεσταλότσι (Johann Heinrich Pestalozzi). Το 1889, μάλιστα, ταξίδεψε στην Ελβετία, όπου από κοντά μπόρεσε να πα-

ρακολουθήσει τις δραστηριότητές του. Εμπνεύστηκε επίσης και από τα έργα της Μαρία Μοντεσσόρι (Maria Montessori) και του Οβίντ Ντεκρολύ (Ovide Decroly) – σε τέτοιο βαθμό, που κάποιες ιδέες του να εφαρμόζονται σήμερα στην «ιδεολογία της ομαλοποίησης» της εκπαίδευσης των παιδιών με νοητική υστέρηση. Ενώ επηρεάστηκε πολύ βαθιά και από τη θεωρία του παιδαγωγικού προοδευτισμού, ανεπτυγμένη κυρίως από τον Τζον Ντιούι (John Dewey).

Όμως, αν και γνώριζε τόσο καλά όλα τα παιδαγωγικά και ψυχολογικά ρεύματα της εποχής του, ο Κόρτσακ διαφωνούσε με τη δογματική ερμηνεία της διδακτικής. Δεν ταυτιζόταν με κανένα εκπαιδευτικό δόγμα, άλλωστε ούτε και με κάποια συγκεκριμένη πολιτική ιδεολογία. Απλώς, πάντα τόνιζε με επιμονή την ανάγκη διαλόγου με τα παιδιά. Και κάτι σημαντικό ακόμα: αυτά τα εφάρμοζε σε όλες του τις πρακτικές.

Ο διάσημος ελβετός ψυχολόγος Ζαν Πιαζέ (Jean Piaget), μετά την επίσκεψή του στο ορφανοτροφείο, το οποίο είχε ιδρύσει και διεύθυνε ο «Γερο-Δόκτωρ», σχολίαζε πως ο Κόρτσακ είναι «ένας υπέροχος άνθρωπος, ο οποίος είχε το θάρρος να εμπιστεύεται τα παιδιά και τους εφήβους, που είχε υπό την φροντίδα του, φθάνοντας μέχρι και τη μεταβίβαση στα χέρια των ίδιων των παιδιών ζητημάτων πειθαρχίας και ατομικής ανάθεσης των πιο δύσκολων καθηκόντων με πολύ μεγάλη ευθύνη». Εννοούσε βέβαια το πολύ γνωστό πείραμα του Γιάνους Κόρτσακ με το σύστημα της δικαιοσύνης. Στο ορφανοτροφείο του, μαζί με τα παιδιά, είχαν συντάξει ένα δικό τους Σύνταγμα. Τα παιδιά σύστησαν επίσης ένα δικό τους δικαστήριο. Φυσικά, αυτό το σύστημα ίσχυε γι' όλους. Έτσι, μερικές φορές, ο ίδιος ο Κόρτσακ ήταν αναγκασμένος να λογοδοτεί μπροστά σε αυτό το δικαστήριο για κάποια δικά του λάθη. Αξίζει να αναφερθεί πως οι ποινές στις δίκες του «παιδικού δικαστηρίου» του Κόρτσακ ήταν βαθιά εκπαιδευτικές, διότι βασιζόνταν στην παράκληση για συγγνώμη και στην αποδοχή των αιτιολογημένων απολογιών.

Ο Κόρτσακ υποστήριζε τη χειραφέτηση του παιδιού, την αυτοδιάθεσή του, τον αυτοπροσδιορισμό και το σεβασμό των δικαιωμάτων του. Υποστήριζε πως «ένα παιδί συσχετίζεται και κατανοεί όπως ένας ενή-

Ghetto Fighters House Archives

1935. Τα παιδιά του ορφανοτροφείου στην οδό Krochmalna 92, στη Βαρσοβία.

λικος, μόνο που δεν έχει ακόμα τις ίδιες εμπειρίες». «Δεν είναι παιδιά – είναι άνθρωποι», έλεγε.

Στην περιγραφή των πρωτοποριακών δραστηριοτήτων του Κόρτσακ δεν μπορεί να απουσιάζει η εικόνα ενός ιδιαίτερου φαινομένου της δικής του εποχής, της έκδοσης δηλαδή του πρώτου παιδικού περιοδικού. Η *Μικρή Επιθεώρηση* (*Mały Przegląd*) κυκλοφορούσε ως εβδομαδιαίο ένθετο της μεγάλης τираζ εφημερίδας της εβραϊκής αστικής τάξης *Η Επιθεώρησή μας* (*Nasz Przegląd*), που εκτυπωνόταν στην πολωνική γλώσσα. Το περιοδικό αυτό αποτελούσε ένα τεράστιο βήμα προς το μέλλον. Ως προοριζόμενο για μικρούς αναγνώστες και με υλικό γραμμένο από μικρούς «συντάκτες», ήταν μια επίσημη είσοδος των παιδιών στο δημόσιο περιβάλλον. Κυκλοφορούσε από το 1926 μέχρι το ξέσπασμα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, το 1939.

ΔΡΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΩΝ ΟΡΦΑΝΩΝ

Ο Γιάνους Κόρτσακ γεννήθηκε στη Βαρσοβία, σε μια πολωνοποιημένη εβραϊκή οικογένεια της μεσαίας τάξης. Ο πατέρας του ήταν πετυχημένος δικηγόρος. Η αρχικά καλή οικονομική κατάσταση της οικογένειάς του άρχισε να επιδεινώνεται

με την ψυχική αρρώστια του πατέρα του. Μετά το θάνατό του, ο Κόρτσακ, σε ηλικία 17-18 ετών, όντας ακόμη μαθητής, αναγκάστηκε να παραδίσει ιδιαίτερα μαθήματα για να βοηθήσει την οικογένειά του. Το 1898 κατάφερε να ξεκινήσει σπουδές στην Ιατρική Σχολή του Αυτοκρατορικού Πανεπιστημίου της Βαρσοβίας. Σπούδασε επίσης σε μια «κρυφή» (να υπενθυμίσουμε εδώ ότι η Πολωνία ήταν τότε διαμελισμένη ανάμεσα σε Πρωσία, Αυστροουγγαρία και Ρωσία) πανεπιστημιακή σχολή της Βαρσοβίας ονομαζόμενη *Uniwersytet Łatający* – Ιπτάμενο Πανεπιστήμιο θα το λέγαμε στα ελληνικά –, όπου τα μαθήματα γίνονταν σε διαφορετικά ιδιωτικά διαμερίσματα, για να μη γίνονται αντιληπτά από τις κρατικές αρχές.

Στα φοιτητικά χρόνια του συσώρευσε σημαντική και ποικίλη προσωπική εμπειρία, επειδή είχε την ευκαιρία να γνωρίσει καλά τη ζωή των φτωχών συνοικιών της Βαρσοβίας, του προλεταριάτου της, αλλά και του λούμπεν προλεταριάτου. Αργότερα, ως ασκούμενος γιατρός, ποτέ δεν απόφευγε τις προλεταριακές περιοχές της πόλης. Όταν, το διάστημα 1905-1912, εργαζόταν ως παιδίατρος στο Νοσοκομείο Παίδων «Berson's & Bauman's», εκπλήρωνε τα κα-

θήκοντα του με αφοσίωση και, σε αντάλλαγμα για ένα διαμέρισμα που του είχε παραχωρηθεί, εκτελούσε μόνιμη υπηρεσία σε νοσοκομείο. Γρήγορα έγινε γνωστός ως γιατρός που από τους άπορους ασθενείς έπαιρνε μια συμβολική αμοιβή ή, ακόμα, τους έδινε χρήματα για τα φάρμακα τους, ενώ αντιθέτως δεν δίσταζε να απαιτεί υψηλές αμοιβές από τους εύπορους. Αυτό το τελευταίο, του το επέτρεπε η δημοσιότητα, την οποία ως δημοσιογράφος, δημοσιολόγος και συγγραφέας απέκτησε από πολύ νωρίς.

Εκείνα τα χρόνια, ο Κόρτσακ είχε επίσης έντονη κοινωνική δραστηριότητα. Ανήκε, μεταξύ άλλων, στην Εταιρεία Υγιεινής της Βαρσοβίας και στην Εταιρεία Θερινών Κατασκηνώσεων (TKL), και μερικά καλοκαίρια εργάστηκε σε κατασκηνώσεις. Το διάστημα 1907 – 1911, επιμορφωνόταν ενεργά στο εξωτερικό, όχι μόνο θεωρητικά, παρακολουθώντας δηλαδή διάφορες διαλέξεις, αλλά και πρακτικά: ασκώντας το επάγγελμά του στις παιδικές κλινικές και επισκεπτόμενος με την ιδιότητα του ιατρού εκπαιδευτικά και φιλανθρωπικά ιδρύματα. Εκείνο το διάστημα, αποφάσισε να μην κάνει δική του οικογένεια. Ήθελε να αφιερωθεί εξ ολοκλήρου στα παιδιά.

Το 1909 εντάχθηκε στον εβραϊκό

Σύλλογο «Βοήθεια στα Ορφανά». Λίγα χρόνια αργότερα, το 1912, ο σύλλογος αυτός χρηματοδότησε και έχτισε ένα δικό του ορφανοτροφείο, το Σπίτι των Ορφανών (Dom Sierot). Ο Κόρτσακ διορίστηκε εκεί διευθυντής. Στην ουσία ήταν κάτι πολύ περισσότερο. Συνδιοργανώτρια του Dom Sierot ήταν και μια δυνατή γυναικεία παρουσία, η Στεφανία Βιλζύνσκα (Stefania Wilczyńska), η οποία ως ανώτατη παιδαγωγός, όπως και ο Κόρτσακ, έμεινε με τα παιδιά του ορφανοτροφείου ως το τέλος: το ορφανοτροφείο λειτουργούσε για 30 συνεχή χρόνια, από τον Οκτώβριο του 1912 έως και τον Αύγουστο του 1942, όταν οι γερμανοί μαζί τους οδήγησαν στα στρατόπεδα και στον μαζικό αφανισμό.

Πριν, όμως, έρθει αυτό το τραγικό, απάνθρωπο τέλος, τα παιδιά του ορφανοτροφείου της οδού Krochmalna έζησαν καταπληκτικές εμπειρίες, ενώ ο ίδιος ο Κόρτσακ κατάφερε, το 1919, να συνδημιουργήσει, μαζί με τη Μαρία Φάλσκα, ένα ακόμα ίδρυμα φροντίδας ορφανών – το Nasz Dom (Το Σπίτι Μας). Με τη Φάλσκα, ο Κόρτσακ συνεργαζόταν ως το 1936. Στο Nasz Dom χρησιμοποιήθηκαν επίσης καινοτόμες μέθοδοι διδασκαλίας, που στηρίζονταν στην ιδέα μιας αυτοδιοικούμενης κοινότητας. Μιας κοινότητας με τα δικά της όργανα, όπως το προαναφερθέν δικαστήριο ή ακόμα και ολόκληρο παιδικό Κοινοβούλιο. Τα παιδιά του Κόρτσακ έφτιαζαν επίσης τη δική τους εφημερίδα, είχαν δικό τους συμβολαιογραφείο, ακόμα και πιστωτικό ταμείο.

Ήρθε όμως ο πόλεμος και ακολούθησε το Ολοκαύτωμα. Τέλη Οκτωβρίου με αρχές Νοεμβρίου του 1940, το Dom Sierot μεταφέρθηκε στο Γκέτο της Βαρσοβίας. Εξ αιτίας μιας παρέμβασης σχετικής με τη μετακόμιση του ορφανοτροφείου, ο Κόρτσακ συνελήφθη. Τον κράτησαν μερικές εβδομάδες στις φυλακές Pawiak, ώσπου αφέθηκε ελεύθερος, με εγγύηση. Οι φίλοι του από την «άρια» πλευρά της πόλης προσπαθούσαν να του προμηθεύσουν πλαστή ταυτότητα, με την οποία θα μπορούσε να φύγει από το γκέτο. Αλλά ο Κόρτσακ, με επιμονή, αρνήθηκε να εγκαταλείψει τα παιδιά του.

ΓΙΑ ΛΙΓΟΤΕΡΟ ΦΟΒΟ

Ήταν μια αυγουστιάτικη, ηλιόλουστη και πολύ ζεστή μέρα του 1942,

όταν το νήμα της ζωής των 192 παιδιών που κατοικούσαν στο Σπίτι των Ορφανών, στο γκέτο της Βαρσοβίας, κόπηκε ξαφνικά – μαζί και των 10 επιμελητών τους, ανάμεσά τους και η ζωή του διευθυντή του ορφανοτροφείου, του Γιάνους Κόρτσακ καθώς και της ανώτατης παιδαγωγού Στεφανία Βιλζύνσκα. Οι γερμανοί ναζί ήξεραν ποιος είναι ο Κόρτσακ. Αν και στα μάτια τους πρώτα απ' όλα ήταν Εβραίος, μερικοί, ίσως οι πιο μορφωμένοι, ενδεχομένως έτρεφαν και κάποια εκτίμηση για το έργο του παιδαγωγού, γιατρού και συγγραφέα.

Το πρωί της 5ης ή της 6ης Αυγούστου 1942, την ημέρα που το ορφανοτροφείο εκτοπίστηκε από το γκέτο, ο «Γερο-Δόκτωρ» οδήγησε την πομπή των προστατευμένων του στο Umschlagplatz, το γνωστό πλέον σημείο από όπου ξεκινούσαν οι μεταφορές για τα στρατόπεδα θανάτου. Αυτή η τελευταία πορεία των παιδιών και των επιμελητών τους έχει εντυπωθεί στην πολωνική συλλογική μνήμη. «Δεν είναι όλοι οι άνθρωποι παλιάνθρωποι», λέγεται πως είχε πει ο Κόρτσακ στον γερμανό αξιωματικό, ο οποίος τη στιγμή της επιβίβασης στο τρένο για την Τρεμπλίνκα τον αναγνώρισε και του πρότεινε να φύγει για να σωθεί. Για τη σκηνή εκείνη έχουν διατυπωθεί πολλές εικασίες. Με το πέρασμα του χρόνου οι αναμνήσεις ξεθώριασαν και δεν έμειναν τόσο αξιόπιστες στις λεπτομέρειες τους... Ας κρατήσουμε, λοιπόν, την εντύπωση από τη μαρτυρία του Μάρεκ Ρουννίτσκι (Marek Rudnicki), γνωστού πολωνού σχεδιαστή, γραφίστα και εικονογράφου βιβλίων, που κατοικούσε εκείνο το διάστημα στο γκέτο της Βαρσοβίας και υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των περιστατικών:

Δεν θέλω να γίνω εικονοκλάστης και να απομυθοποιήσω μερικά πράγματα, αλλά πρέπει να πω πώς το είδα τότε. Η ατμόσφαιρα ήταν διαποτισμένη με τεράστια αδράνεια, αυτοματισμό και απάθεια. Δεν υπήρξε ορατή συγκίνηση για το πρόσωπο του Κόρτσακ, δεν υπήρχαν στρατιωτικοί χαιρετισμοί (όπως περιγράφουν κάποιοι), σίγουρα δεν υπήρχε παρέμβαση του Judenrat – κανείς δεν πλησίασε τον Κόρτσακ. Δεν υπήρχαν χειρονομίες, δεν υπήρχαν τραγούδια, ούτε υπε-

Ο «Γερο-Δόκτωρ» με τα παιδιά του ορφανοτροφείου.

ρήφανα σηκωμένα κεφάλια, δεν θυμάμαι αν κάποιος κρατούσε το λάβαρο του ορφανοτροφείου, όπως λέγεται. Υπήρξε μόνο μια τρομερή, εξαντλητική σιωπή. [...] Κάποιο από τα παιδιά κρατούσε τον Κόρτσακ από τα ρούχα του, ίσως από το χέρι, περπατούσαν σαν σε έκσταση.³

Είναι πιθανόν πως ο Κόρτσακ, αν ήθελε, είχε τις δυνατότητες να σωθεί. Ωστόσο δεν εγκατέλειψε τα παιδιά του στην πιο δύσκολη στιγμή. Το γιατί πήρε το δρόμο του θανάτου οικεία βουλήσει το εξηγεί όχι τόσο ο θαρραλέος του χαρακτήρας, όσο το καταπληκτικό του έργο, αφιερωμένο εξ ολοκλήρου στην προστασία και στην υπεύθυνη εκπαίδευση των παιδιών. Και η απλή υπευθυνότητα του ελεύθερου, διαφωτισμένου και αφοσιωμένου στα καθήκοντά του ανθρώπου.

Στο ερώτημα «γιατί;», μια υπέροχα απλή εξήγηση έχει η Ζαν Χερς (Jeanne Hersch):

Γιατί τελικά πήγε με αυτά τα παιδιά [...] στο θάλαμο; Όχι για να γίνει μάρτυρας, όχι για να δείξει πόσο εξαιρετικός είναι, αλλά έτσι απλά, για να ζήσουν τα παιδιά του με πιο λίγο φόβο. Για λιγότερο φόβο⁴.

Υπάρχει πιο όμορφη εκδήλωση καθάρου και τόσο σεμνού ηρωισμού;

ΠΩΣ ΝΑ ΑΓΑΠΑΣ ΤΟ ΠΑΙΔΙ

Ο Κόρτσακ αγαπούσε τα βιβλία από μικρός. Στο ημερολόγιό του, που κρατούσε στο γκέτο, «αποκάλυψε» ότι γύρω στα 15 του τον έπιασε μια τρέλα, μια «αναγνωστική». «Ο γύρω κόσμος χάθηκε από τα μάτια μου, υπήρχαν μόνο βιβλία», σημειώνει.

Η συγγραφική κληρονομιά του περιλαμβάνει συνολικά 24 βιβλία και περισσότερα από 1.400 κείμενα δημοσιευμένα σε διάφορα περιοδικά. Επίσης, έχουν σωθεί και αποθησαυριστεί διάφορα χειρόγραφα και επιστολές.

Το 1896, ενώ ακόμα ήταν μαθη-

τής στο γυμνάσιο, δημοσίευσε για πρώτη φορά σε ένα εβδομαδιαίο σατιρικό περιοδικό (*Aγκάθια / Kolce*) με το ψευδώνυμο «Hen». Αργότερα χρησιμοποιούσε και άλλα ψευδώνυμα. Ως Janusz Korczak άρχισε να δημοσιεύει από το 1900. Αυτό το ψευδώνυμο με το οποίο κυρίως έγινε γνωστός, το «δανείστηκε» από τον τίτλο ενός από τα μυθιστορήματα του πολυγραφότατου πολωνού συγγραφέα Γιόζεφ Ινάσου Κραζέφσκι (Józef Ignacy Kraszewski).

Το πρώτο του βιβλίο, *Παιδιά του δρόμου (Dzieci ulicy)*, δημοσιεύθηκε το 1901. Ήταν αφιερωμένο στα παιδιά του κοινωνικού περιθωρίου. Μερικά χρόνια αργότερα, το 1906, δημοσίευσε το *Παιδί του σαλονιού (Dziecko salonu)*. Ο Κόρτσακ, ο οποίος πάντα προσπαθούσε να κρατάει ισορροπίες, αυτή τη φορά στο κέντρο της αφήγησής του τοποθέτησε έναν νεαρό από ευκατάστατη οικογένεια, ο οποίος αναζητεί το νόημα της ζωής βοηθώντας τους άλλους.

Το βιβλίο του *Πώς να αγαπάς το παιδί (Jak kochać dziecko, 1920)* θεωρείται το βασικό παιδαγωγικό έργο του. Αποτελείται από τρία μέρη: αυτό που κυκλοφόρησε πρώτα σε μορφή δοκιμίου *Το παιδί στην οικογένεια* (1918), το *Οικοτροφείο και καλοκαιρινές κατασκηνώσεις* και το *Σπίτι των Ορφανών*. Εδώ έχουμε ανάγλυφη την αντίληψη του Κόρτσακ για την εκπαίδευση, το παιδαγωγικό του credo. Ο Κόρτσακ, εδώ, θέτει με επαναστατικό τρόπο τα ζητήματα των δικαιωμάτων του παιδιού, αναφερόμενος σε θέματα που οι κοινωνίες πολύ συχνά δεν θα ήθελαν να συζητούν – όπως, π.χ., το δικαίωμα του παιδιού στο θάνατο...

Το δικαίωμα του παιδιού στον πρόωγο θάνατό του; Πώς μπορούσε να το δεχτεί η κοινωνία του Κόρτσακ, αλλά πώς θα μπορούσε να το δεχτεί και η σημερινή; Και όμως, μια φωνή γεμάτη λογική και σεβασμό ταυτόχρονα, η φωνή της ώριμης αγάπης, αιτιολογούσε:

Όσο περισσότερο τρομάζει μια μάνα των ευκατάστατων τάξεων στη σκέψη ενός πιθανού θανάτου του παιδιού της, τόσο πιο λίγες δυνατότητες έχει το παιδί να γίνει άνθρωπος ως ένα βαθμό σωστά ανεπτυγμένος σωματικά και πνευματικά αυτοτελής. [...] Η πόρτα; – θα πιάσει το δάχτυλο.

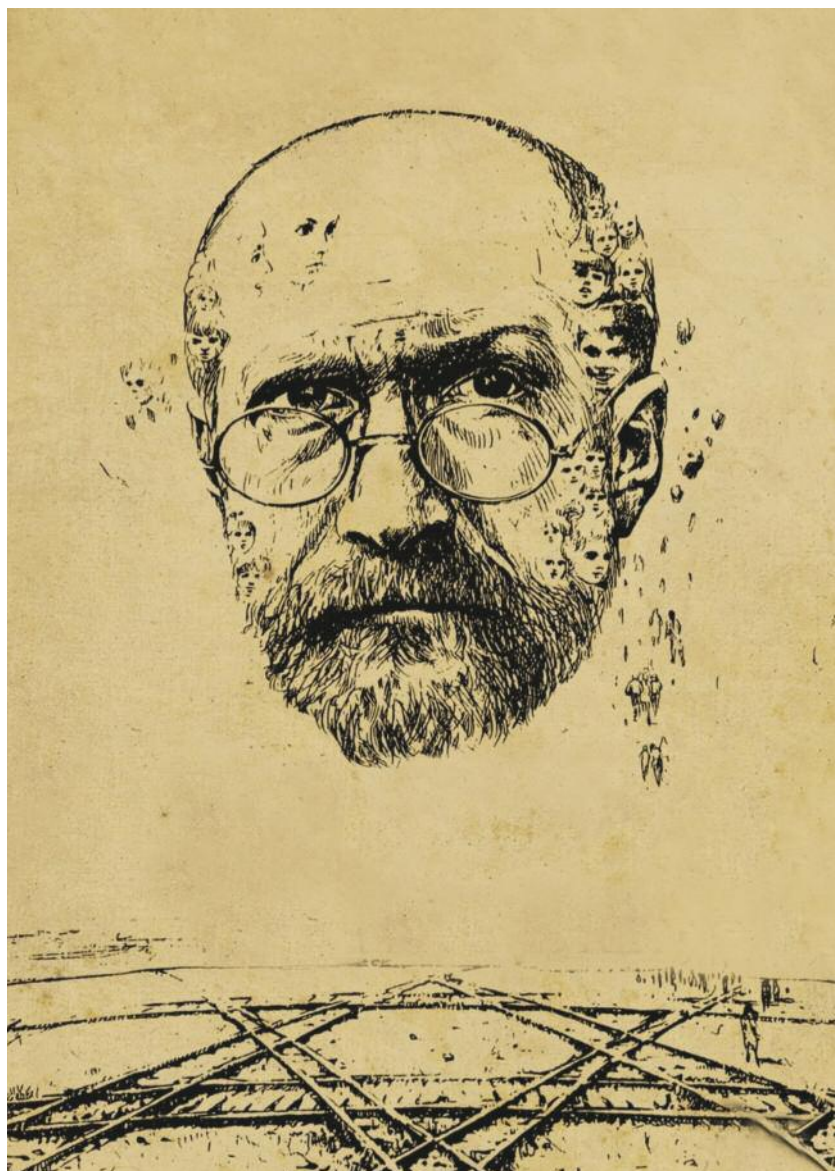
Το παράθυρο; – θα σκύψει και θα πέσει. Το κουκούτσι; – θα πνιγεί. Η καρέκλα; – θα τη ρίξει πάνω του. Το μαχαίρι; – θα κοπεί. Το ξύλο; – θα βγάλει το μάτι. Μάζεψε από το χώμα κάποιο κουτί; – θα μολυνθεί. Το σπίρτο; – πυρκαγιά, φωτιά. [...] Με το φόβο ο θάνατος να μη μας αρπάξει το παιδί, το αρπάζουμε εμείς από την ζωή μη θέλοντας να πεθάνει, δεν το αφήνουμε να ζήσει

Το παιδαγωγικό όραμα του Κόρτσακ ήταν ο μικρός άνθρωπος να στηριχθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να απλώσει ψηλά τα φτερά του. Γι' αυτό, με πάθος, στιγμάτιζε τις παιδαγωγικές πρακτικές που προκαλούσαν πόνο και φόβο, διαμαρτυρόμενος κατηγορηματικά για όσους αποθάρρυναν το χαρακτήρα του παιδιού. Οι συγκεκριμένες απόψεις του, βεβαίως, δεν ήταν πάντα «καλοδεχούμενες» από τους ενήλικους αναγνώστες της εποχής του, οι οποίοι καθόλου δεν κατανόησαν το απευθυνόμενο στη νεολαία έργο του με τίτλο *Οι Νόμοι της Ζωής* (*Prawidła życia*, 1929), το οποίο κατέταξαν στα ακατάλληλα για ανηλίκους.

Το *Πώς να αγαπάς το παιδί* το ακολούθησε μια σειρά άλλων παιδαγωγικών έργων: *Εκπαιδευτικές Στιγμές* (*Momenty wychowawcze*, 1924), *Όταν πάλι θα είμαι μικρός* (*Kiedy znów będę mały*, 1925), *Δικαίωμα του παιδιού στο σεβασμό* (*Prawo dziecka do szacunku*, 1929).

Το 1939 εκδόθηκε *Η χαρούμενη παιδαγωγική* (*Pedagogika żartobliwa*), τα κείμενα των ραδιοφωνικών εκπομπών του Κόρτσακ. Διότι ο «Γερο-Δόκτωρ», έκανε κι αυτό: ραδιοφωνικές εκπομπές, στις οποίες, με το δικό του στυλ, αντιμετώπιζε τους ανήλικους ακροατές του με προσεκτική απλότητα και, ταυτόχρονα, με σεβασμό.

Ξεχωριστή θέση στο έργο του Γιάνους Κόρτσακ έχουν τα αμιγώς παιδικά βιβλία του. Φαίνεται πως γράφοντας για παιδιά, εκπλήρωνε τις λογοτεχνικές του φιλοδοξίες, διότι όσο στην πραγματική ζωή προστάτευε τα παιδιά από τον πόνο, τόσο στο λογοτεχνικό έργο του διεκδικούσε αναγνώστες χωρίς ψευδαισθήσεις. Στα βιβλία του Κόρτσακ, όπως και στην πραγματικότητα, δεν νικάει πάντα το καλό. Και ως λογοτέχνης για μικρούς αναγνώστες, δηλαδή, ο Κόρτσακ διεκδίκησε το δικαίωμά τους να ξέρουν και να

Η εικονογράφηση της αφίσας για την ταινία του Αντρέι Βάιντα, *Korczak* (1990).

μαθαίνουν να αντιμετωπίζουν την πραγματικότητα.

Την ιδιαίτερη αγάπη των μικρών αλλά και των μεγάλων αναγνωστών κέρδισαν *Ο Βασιλιάς Ματίας ο Πρώτος* (*Król Maciuś Pierwszy*, 1922) και *Ο Βασιλιάς Ματίας σε ακατοίκητο νησί* (*Król Maciuś na wyspie bezludnej*, 1923), τα οποία και μεταφράστηκαν σε περισσότερες από 20 γλώσσες (δυστυχώς, όχι ακόμη στα ελληνικά). Μεγάλη δημοτικότητα είχαν επίσης *Η χρεοκοπία του μικρού Τζεκ* (*Bankructwo małego Dżeka*, 1924) και ο *Κάιτους ο Μάγος* (*Kajtuś Czarodziej*, 1935).

Για το λογοτεχνικό του έργο ο Γιάνους Κόρτσακ τιμήθηκε το 1937 με το βραβείο Χρυσή Δάφνη της Πολωνικής Ακαδημίας της Λογοτεχνίας. Το 1979, προς τιμήν του, θεσπίστηκε Διεθνές Βραβείο Παιδικής Λογοτεχνίας «Γιάνους Κόρτσακ». Με έπαινο του βραβείου «Γιάνους Κόρτσακ», μάλιστα, έχουν τιμηθεί και έλληνες συγγραφείς: το 1985 η Αγγελική Βαρελλά για το βιβλίο *Φιλενάδα, φωνητοκιά μου* (Πατάκη) και το

1987 η Ευγενία Φακινού για το βιβλίο *Μια μικρή καλοκαιρινή ιστορία* (Κέδρος).

ΠΟΤΙΖΩ ΤΑ ΛΟΥΛΟΥΔΙΑ...

Η τελευταία εγγραφή στο ημερολόγιο του Γιάνους Κόρτσακ έγινε στις 4 Αυγούστου 1942. Γράφει:

Ποτίζω τα λουλούδια. Η φαλάκρα μου στο παράθυρο – τόσο καλός στόχος;

Αυτός έχει το τουφέκι. – Γιατί στέκεται και κοιτάζει τόσο ήρεμα;

Δεν έχει διαταγή.

Και μήπως ως άμαχος ήταν δάσκαλος σε κάποιο χωριό, μήπως οδοκαθαριστής στη Λειψία ή σερβιτόρος στην Κολωνία;

Τι θα έκανε αν του ένευα με το κεφάλι; – Αν φιλικά τον χαιρετούσα;

Μήπως αυτός δεν ξέρει καν, πως τα πράγματα είναι έτσι όπως είναι;

Μπορούσε να είχε έρθει μόλις χθες, από μακριά...

Διαβάζοντας αυτές τις σκέψεις, στα μάτια μας έρχεται η εικόνα ενός ανθρώπου, για τον οποίο πάντα το πιο σημαντικό ήταν αυτό που μας ενώνει ως ανθρώπινα όντα, ο σεβασμός για τον άλλο, η αλληλεγγύη, η υπευθυνότητα στις σχέσεις και στα έργα. Οι εθνικές ή φυλετικές διαφορές δεν χωρούσαν στον ιδεώδη κόσμο αυτού του σοφού και ευαίσθητου Πολωνο-Εβραίου. Είχε πίστη στον άνθρωπο, στη δυνατότητα ανατροφής και εκπαίδευσης ενός θαρραλέου και ευγενούς ανθρώπου. Είχε πίστη σε αυτόν τον άνθρωπο, που μεγαλώνει χωρίς βία. Η βία εντούτοις ήταν παρούσα, δίπλα του, τόσο κοντά του. Πόσο κρίμα που δεν μπόρεσε να τους εκπαιδεύσει όλους! Αλλά «τα πράγματα ήταν έτσι όπως ήταν»...

Σε αυτές τις τελευταίες σημειώσεις του ημερολογίου του υπάρχει όμως και κάτι άλλο που συγκινεί αφάνταστα. Τις κρατούσε στο γκέτο, ακριβώς εκείνες τις ημέρες της λεγόμενης «Μεγάλης Δράσης», δηλαδή του κύριου σταδίου της εξόντωσης του πληθυσμού του γκέτο της Βαρσοβίας από τους Γερμανούς. Και ο Κόρτσακ... πότιζε λουλούδια.

Ο «Γερο-Δόκτωρ» αφιέρωσε εξ ολοκλήρου τη ζωή του στα παιδιά. Στο στόχαστρο όλων των δραστηριοτήτων τοποθετούσε πάντα το αξιοπρεπές παρόν και το άξιο μέλλον των μικρών ανθρώπων. Με κάθε ενέργειά του πότιζε λουλούδια. Τα λουλούδια του... Τα λουλούδια του κόσμου αυτού. Επιδιώκοντας να είναι πάντα ανθισμένα. ■

¹ Ζέη, Άλκη, *Θέατρο για παιδιά, Ματίας ο Πρώτος. Τα παιδιά στη Βουλή, οι μεγάλοι στο σκαμνί*, Μεταίχμιο, 2011. Το έργο *Ματίας ο Πρώτος*, σε ελεύθερη διασκευή της Άλκης Ζέη από το μυθιστόρημα του Γιάνους Κόρτσακ ανέβηκε το 1998 στην Παιδική Σκηνή του Κ.Θ.Β.Ε. από την Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, σε σκηνοθεσία της Ελένης Τριανταφυλλάκη-Πίττα.

² Ρουσσώ, Ζαν Ζακ, *Αιμίλιος ή περί αγωγής, βιβλία I-III*, μτφρ. Πολυτίμη Γκέκα, εκδ. Πλέθρον, 2001, σελ. 56

³ Rudnicki, Marek, *Ο τελευταίος δρόμος του Γιάνους Κόρτσακ / Ostatnia droga Janusza Korczaka*, εφημερίδα *Tygodnik Powszechny*, αρ.φ. 45, 1988.

⁴ Hersh, Jeanne, από τις *Διαλέξεις της Βιέννης (Wykłady wiedeńskie) στο «Δελτίο του Κόρτσακ»* (1992), από τον Erich Dauzenroth, σ. 83.